PDF Page Organizer - Foxit Software

İSTANBUL'DA İÇME SUYU HAVZALARI

Sevim BUDAK
Gül TÜZÜN

Sevim BUDAK
Arş. Gör.
1981'de İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesini kazanmış, 1985'te öğrenimini tamamlamıştır. Aynı yıl İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır.

Gül TÜZÜN
Şehir Planlamacısı

1984'te Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne girmiş, 1989 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Y.Ü. Peyzaj Planlama Yüksek Lisans Dalı'na girmiş ve 1993 yılında mezun olmuştur. Halen Eminönü Belediyesi'nde görev yapmaktadır.

1980 sonrası çevrelerini uyararak ve mekan şekillenmesini koşullandırarak bir takım çekim odakları oluşturulmuştur. Bu çekim odakları çevresinde gelişme ve büyümenin olması kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

GİRİŞ

İstanbul'un içme suyu kaynakları Terkos, Alibeyköy, Büyükçekmece, Ömerli, Elmalı ve Darlık olmak üzere toplam altı adet havzada yeralmaktadır.

Ülkemizde içme suyu kaynaklarının korunmasına yönelik olarak D.S.İ Genel Müdürlüğü-Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı-İmar İskan Bakanlığı tarafından 15.12.1976 tarihinde "İçme ve Kullanma Suyu Temin Edilen Yüzeysel Su Kaynaklarının Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Protokol", İSKİ tarafından 13.03.1984 - 22.05.1986-1990 ve 11.12.1992 tarihlerinde "İçme ve Kullanma Suyu Temin Edilen Yüzeysel Su Kaynaklarının Kirlenmeye Karşı Korunması" Yönetmelikleri ve Çevre Müsteşarlığı tarafından 04.09.1988 tarihinde kabul edilen "Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği" yürürlüğe konulmuştur.

Bu yönetmelikere göre su toplama havzasının tümü koruma alanı olarak tanımlanmış ve göle olan mesafesine bağlı olarak mutlak (0-300m), kısa (300-1000m), orta (1000-2000m) ve uzun (2000-havza sınırı) koruma alanlarına ayrılmıştır. Bu koruma alanlarındaki evsel ve endüstriyel faaliyetler kısıtlanmış olmasına rağmen, baraj gölünü besleyen derelerden başlayarak gerek planlı gerekse kaçak yapılaşma içme suyu kalitesini bozmaktadır (bkz. Tablo 4).

İÇME SUYU HAVZALARININ KORUNMASINA İLİŞKİN MEVZUATTA YER ALAN ÇELİŞKİLİ HÜKÜMLER

Yukarıda da sözünü ettiğimiz içme sularının korunmasına dair protokol ve yönetmelikler günümüzün ihtiyaçlarına cevap veremediği gibi, Çevre Bakanlığı ile İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) teşkilatlarının birbirlerinin yetki alanlarına girmelerinden kaynaklanan bir dizi idari soruna da yol açmaktadır. Çevre Bakanlığı ile İSKİ'nin karşılıklı yetki alanları konusundaki bu çatışmalar içme suyu havzalarının korunması gibi ivedilikle tedbir alınması gereken bir konuda gecikmelere, bu gecikme dolayısıyla giderilmesi imkansız kirlenmelere ve kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesine yol açmaktadır.

Halihazırda İstanbul'un içme suyu havzaları, İSKİ'nin (4.8.1993 tarihli değişiklik ile birlikte yürürlükte olan İçme ve Kullanma Suyu Temin Edilen ve Edilecek Olan Yüzeysel Su Kaynaklarının Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkındaki Yönetmeliği ve 9.1.1991 tarihinde yürürlüge giren Havza Yönergesi ile korunmaktadır. Bu iki düzenleyici işlemin yanında bir de Çevre Bakanlığı'nın 4.9.1988 tarihinde yürürlüğe soktuğu Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği bulunmaktadır. Bu yönetmeliğin 16 ila 20'inci maddeleri havzaların korunması konusunda İSKİ düzenlemeleri ile çelişen hükümler getirmektedir. Mevzuatta yer alan bu çelişkili hükümlerden en önemi olanlarını kısaca irdeleyelim:

* Yapılaşma koşullarına ilişkin çelişkili hükümler

Havzaları korumayı amaçlayan her iki yönetmelik de, mutlak, kısa, orta ve uzun mesafeli koruma kuşakları getirmiş ve bu kuşaklarda belirli yapılaşma koşulları öngörmüştür. Aşağıda bunların ayrıntısına girilecektir. Ancak bu noktada İSKİ yönetmeliği'ni Çevre Bakanlığı yönetmeliği'nden tamamen ayıran ve çevre bakanlığı yönetmeliği'nde benzeri olmayan bir hüküm vardır. Bu hüküm İSKİ yönetmeliğinin 3-J maddesinde yer almaktadır.

GÖLLER	GÖL HAVZASI ALANI (km2)	KAPASİTE (milyon m3)	VERİM (milyon m3)
TERKOS	619	238	142
B. ÇEKMECE	620	162	100
ALİBEYKÖY	160	66	36
ÖMERLİ	621	387	220
ELMALI	81	12	15
DARLIK	297	110	97

Tablo 1: MEVCUT KAYNAKLARIN ALAN VE HACİMLERİ
KAYNAK: İl Çevre Komisyonu İçme Suyu Havzalarındaki Çevre Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri Raporu, İstanbul, 1993, İl Genel Meclisine Sunulan Rapor (Yayınlanmamış)

PDF Page Organizer - Foxit Software

HAVZALAR	KORUMA MESAFELERİ				TOPLAM NÜFUS
	MUTLAK	KISA	ORTA	UZUN	
TERKOS	5.750	4.250	1.000	24.250	33.250
B. ÇEKMECE	18.500	-	8.250	76.750	103.500
ALİBEYKÖY	5.000	7.000	-	50.000	62.000
ÖMERLİ	3.600	2.500	19.250	192.500	217.500
ELMALI	7.500	-	15.000	100.000	122.500
DARLIK	650	-	-	6.300	6.950
TOPLAM	41.000	13.750	43.500	449.450	547.700

Tablo-2 Türkiye'de nüfus dağılımı.

İSKİ yönetmeliği, 3-J maddesi ile, su toplama havzaları içinde atık suları havza dışına taşıyan bir kollektör sistemi olması halinde; kollektör'ün drenaj havzasındaki yapılaşma koşullarını kendisinin belirleyeceğini ve Havza Koruma Yönergesi'nde belirteceğini hükme bağlamıştır. Bu, kollektör'ün geçtiği yerlerde (Özellikle Çatalca Sanayi Bölgesi) koruma bantları (mutlak, kısa, orta veya uzun) ne olursa olsun yapılaşmaya izin verilebileceği ve bunun şartlarını da asri görevi imar planı yapmak olmayan İSKİ'nin belirleyeceği anlamına gelmektedir. İSKİ'nin kendi kendisine böyle bir yetki tanımasının yasal dayanağı yoktur. Bilindiği gibi 3030 ve 3194 sayılı Kanunlara göre imar planı yapma yetkisi Büyük Şehir Belediyeleri'nin sınırları içinde Büyük Şehir Belediyeleri'nin, bu sınırların dışında ise Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nındır. Ayrıca İSKİ'nin kendisinde böyle bir yetki görmesinin içme suyu havzalarının korumasıyla nasıl bir ilgisi olduğu anlaşılamamaktadır.

Mutlak koruma bantlarında (0-300metre)

İSKİ Yönetmeliği mutlak koruma sahalarında Bakanlar Kurulu'nca Belde Belediyesi ilan edilmiş yerlerdeki yapıların kalmalarına izin vermekte; bu yerleşimlerin atık sularının ise mutlak ve kısa mesafeli koruma alanlarının dışına boşaltılmasını istemektedir. Çevre Bakanlığı yönetmeliği ise hiçbir yapının mutlak korumada yer almasına müsaade etmemektedir.

Kısa mesafeli koruma bantlarında (300-1000 metre)

İSKİ Yönetmeliği sosyal tesis ve yönetim binaları orta mesafede kalmak kaydıyla taban alan katsayısı %2, yükseklik 6,5 metre, toplam kapalı alanı 200 metre kareyi geçmemek kaydıyla günübirlik spor alanlarına ve rekreasyon sahalarına izin vermektedir. Çevre Bakanlığı Yönetmeliği ise bu tür tesislere sökülüp takılabilir nitelikte, geçici ve tek katlı ve çevre düzeni planı ile uygulama planlarına uygun olmak ve toplam kapalı alanı 100 metre kareyi geçmemek kaydıyla izin vermektedir.

Orta mesafeli koruma bantlarında (1000-2000 metre)

İSKİ Yönetmeliği ifrazdan sonra en az 5000 metre karelik bir arsanın, taban alan katsayısı %5, yükseklik 6,5 metre olmak kaydıyla yapılaşmaya açılmasına izin vermektedir. Çevre Bakanlığı Yönetmeliği ise bu evlerin bağ ve sayfiye evi niteliği taşımasını istemektedir. Bu alanlardaki yapılaşma koşullarının ise %5 taban alan, 6,5 metre yükseklik ve 2 katta toplam 250 m2 'yi aşmamak koşuluna bağlamıştır.

Bilindiği gibi içme suyu havzalarında bir yapının inşaatına başlanılabilmesi için ilgili belediyenin ruhsat vermesi gereklidir. İlgili belediye bu ruhsatı vermeden önce İSKİ'ye müracaat ederek "olumlu" görüş istemektedir. Uygulamada İSKİ, Yönetmeliğinde belirtilen asgari 5000 m2 büyüklüğündeki bir arsada toplam taban alanı 250 m2'yi (%5 oranını) geçmemek üzere, tek bir bina yerine, mesela her biri 125'er m2'lik iki bina inşa edilmesine izin verebilmektedir. Kanımızca bu uygulama hatalıdır. Çünkü bu alanlardaki yapılaşma sınırlamaları içme sularının ekolojik dengesinin korunması gibi bir kamu menfaatinin gözetilmesi amacıyla konulmuştur. Bu sınırlamaların yorum yolu ile gevşetilmesinin mümkün olmaması gerekir.

Uzun mesafeli koruma bantlarında (2000-havza sınırı)

Bu alanlarda İSKİ Yönetmeliği, orta mesafeli koruma alanlarında öngördüğü %5'lik taban alan katsayısını %10'a çıkarmıştır. Çevre Bakanlığı Yönetmeliğinde ise bu oran %5 olarak muhafaza edilmektedir. Ayrıca Büyük Çekmece Belediyesi sınırları içerisindeki Alarko ALKENT Projesinde de görüldüğü gibi, 500m^2 taban alanı tek bir bina yerine, yaklaşık 175 m2 taban alanlı ve 500 m2 taban alanına sahip üç binaya izin verilmesinin yerinde olacağına ilişkin bir görüş bildirmiştir. Bu tür bir yoğun yapılaşmanın havzanın yağış rejimi üzerindeki olumsuz etkileri ise orman mühendislerince sık sık ifade edilmektedir.

Bir başka çelişki ise Çevre Bakanlığı Yönetmeliğinden kaynaklanmaktadır. Çevre Bakanlığı Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği uzun mesafeli koruma bantlarında Bakanlığının uygun görüşü alınmak kaydıyla çöp depolama ve imha alanlarının kurulmasına izin verirken; İSKİ Yönetmeliği buna izin vermemektedir.

* Tarım ve Sanayi Tesislerinin Kurulmasına İlişkin Çelişkili Hükümler

Her iki Yönetmelik hükümlerine göre (istisnalar hariç) mutlak ve kısa mesafeli koruma kuşaklarında endüstri tesisleri kurulamaz, tarımsal faaliyetlere izin verilemez.

Bu bantların dışında yani orta ve uzun mesafede tarım ve sanayi tesislerinin inşasının mümkün olup olmadığı konusunda ise iki yönetmeliğin çelişen hükümleri vardır. Orta mesafeli koruma bantarında İSKİ Yönetmeliği evsel nitelikli atık suyu olan endüstri tesislerinin yerleşmelerine, arıtma tesisi inşa etmeleri kaydıyla izin vermektedir. Çevre Bakanlığı Yönetmeliğinde ise hiç bir endüstri kuruluşunun orta mesafeli koruma kuşaklarında kurulmasına izin verilemeyeceği öngörülmüştür.

Ancak Çevre Bakanlığı Yönetmeliği orta mesafede entegre tesis niteliğinde olmayan mandıra, kümes, ahır, su ve yem depoları, hububat depoları, gübre ve silaj çukurları, arıhaneler, balık üretim tesisleri ve un değirmenleri gibi konut dışı yapıların yer almalarına izin verirken; İSKİ Yönetmeliği bu tesislerin uzun mesafeli koruma bantlarında yer alabileceğini, mandıra hariç tarıma dayalı endüstri kollarından, entegre tesis niteliğinde olmayan yalnız hayvan besiciliği faaliyetinde bulunan yerlere, yem depolarına, hububat depoları gibi konut dışı yapılara izin verilebileceğini hükme bağlamıştır.

İSKİ Yönetmeliği uzun mesafeli koruma bantlarında tehlikeli hammadde

PDF Page Organizer - Foxit Software

kullanan endüstrilerin nasıl yerleşeceğine ilişkin kayıtlar getirmiştir. Bu kayıtlar ise yönetmelikte değil yönergede yer almaktadır. İlgili havza koruma yönergesinin 4.2.2.2'nci maddesine göre hammadde olarak tehlikeli ve zararlı maddeler gurubuna dahil olup kirleticiliği tespit edilemeyen (!) endüstrilere, hammaddeleriyle ilgili gerekli önlemler alındığı takdirde ruhsat için olumlu görüş verilebilmektedir. Akaryakıt satış ve servis istasyonları yıkama yağlama ünitelerini kaldırdıkları takdirde bu gurupta değerlendirilmektedirler. Çevre Bakanlığı Yönetmeliğinde ise kirletici nitelik taşıyan sıvı, gaz ve katı atıklar üreten yeni sanayilerin kurulmasına hiçbir surette izin verilmemektedir.

* Havzalara Akan Derelerin Koruma Kuşaklarına İlişkin Çelişkili Hükümler

Çevre Bakanlığı Yönetmeliğinde su toplama havzalarına akan derelerin korunmasına ilişkin tek düzenleme, "akar ve kuru derelere atık su veya atık deşarjı yapılamaz" ibaresidir. Oysa 1986 tarihinden bu yana İSKİ yönetmeliklerinde dere koruma kuşakları (0-200 metre mutlak koruma, 200-1000 metre kısa mesafeli koruma) getirilmiş; koruma kuşaklarındaki arazilere kamulaştırma şerhleri konulmuştur. Ancak daha sonra 1990 ve 1992 tarihli değişiklerle derelerin koruma bantları kısaltılmış (100 metre) ve 100 metrenin dışındaki parsellerde kamulaştırma şerhleri kaldırılmıştır. Derelerin artık eskisi gibi korunmalarına gerek görülmediği anlaşılmaktadır.

İÇME SUYU HAVZALARINDA PLANLI - KAÇAK YAPILAŞMA

İçme suyu gibi canlı yaşamı için en gerekli doğal kaynağın çevresinde herhangi bir fonksiyonun yer alması bile tehlikeli sayılırken bu havzalarda 1990 nüfus verilerine göre 579 bin kişini ikamet ettiği (bkz. Tablo II) ve 1352 adet endüstri tesisinin (bkz. Tablo III) faaliyette olması İstanbul'un bugün ve yakın gelecekte büyük bir felaket ile karşı karşıya kalması açısından çok önemlidir.

Havzaların bu hale gelmesinde plan dışı getirilen otonom kararlar etkili olmuştur. Özellikle I. ve II. Boğaz Köprüleri ve otoyol projelerinin rant değerlerini arttırmasıyle spekülatörlerin eline geçen arsaların hızla ve kaçak olarak yapılaşmasına neden oldu. Kamu arazilerinin korunamaması da ikinci bir etken olarak ortaya çıkmıştır.

İçme suyu havzalarında özellikle 1985-1990 yılları arasında %100'ü aşan oranda nüfus artışı gözlenmektedir.

İÇME SUYU HAVZALARINDA MEVCUT YAPILAŞMA DURUMU VE PLANLAMA

Alibeyköy Barajı içme suyu havzası, Gaziosmanpaşa ve Eyüp İlçe Belediyelerinin sınırları içinde bulunmaktadır. Havza alanı içinde toplam 62 bin kişi ve 373 endüstriyel tesis bulunmaktadır. En büyük tehlike metal sanayi (138 adet) ve taş-kum ocaklarıdır (52 adet). Su havzası içinde tamamı Gaziosmanpaşa ilçesi sınırlarında 6 Ha. alanı kapsayan 1/5000 ölçekli Bolluca Çocuk Köyü Planı 05.08.1991 tarihinde İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır. Plan notlarında 1/1000 ölçekli uygulama imar planı yapılıncaya kadar max. TAKS=0.1, max. h.=6.50m. koşuluyla ilçe belediyesince avam projeye göre uygulama yapılabileceği belirtilmiştir.

Yine Alibeyköy Havzasında Gaziosmanpaşa Belediyesi Yerleşme Alanları ve Abdi İpekçi Toplu Konut Yerleşmesi 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı 09.12.1992 tarihinde onaylanmak üzere İstanbul Büyük Şehir Belediye Meclisine gönderilmiştir. Planlama alanı 93.63 Ha., planlama nüfusu ise 13 bin 380 kişidir. Plan notunda, 23.05.1991 tarih ve 991/771 sayılı İSKİ yönetim kurulu kararı ile atık suların havza dışına çıkarılması (atık su kuşaklama kanalı yapılması şartıyla) uygun görüldüğü belirtilerek, planlama alanı Havza Dışı Alan gibi değerlendirilmiştir. Ayrıca "Gecekondulaşma ihtimalini önlemek amacıyla plan yapıldığı" belirtilerek planlı kirlenmeye neden olacak yapılaşma değerleri önerilmiştir (800 kişi/Ha., TAKS=0.25, KAKS=1.80).

Büyükçekmece Barajı İçme Suyu Havzası, Büyük Çekmece ve Çatalca İlçe Belediyeleri ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı yetki sınırları içindedir. Barajda sanayi atıkları ile tarım kirliliği çok üst düzeydedir. Toplam endüstri tesisleri dağılımında Ömerli ve Alibeyköy'den sonra üçüncü sıradadır (208 adet endüstri tesisi). 31.10.1992 tarih ve 90/1102 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Çatalca Serbest Bölgesi olarak kabul edilen alan, havzanın kısa ve orta koruma alanı içinde kalmaktadır. Organize sanayi bölgesinin inşasına 19.07.1992 tarihinde başlanılmıştır.

Büyükçekmece havzası nüfus açısından da Ömerli ve Elmalı havzalarından sonra üçüncü sırada yer almaktadır (103 bin 500 ki.) Mutlak koruma alanı içindeki nüfus, açısından ise ilk sıradadır (18 bin 500 ki.). Ancak onaylanan üç plan ile havza içindeki nüfus değeri arturılmaktadır: 1/1000 ölçekli Çatalca İmar Planı'nında planlama nüfusu olan 40 bin kişinin orta ve uzak koruma alanında yerleşmesi önerilmektedir. Plan 04.11.1985 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. 1/5000 ölçekli Hadımköy Nazım İmar Planı ise 30.10.1986 tarihinde İller Bankası Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. Tüm yerleşme uzak koruma alanı içindedir. 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Alarko 2000 Mevzi İmar Planı ise Büyükçekmece Belediye Meclisi tarafından 05.02.1993 tarih ve 19932-35 karar no. ile İSKİ Genel Kurulunun 22.5.1990 gün ve 398 sayılı kararına göre onaylanmıştır. 380 Ha. lık planama alanı havzanın orta ve uzak koruma alanı içinde kalmakta olup TAKS=0.50, KAKS=1.50 max. h=6.50 m yapılaşma şartı getirilmiştir.

Ömerli İçme Suyu Havzası, Kartal, Pendik, Ümraniye, Şile, Gebze ilçe sınırları içerisinde kalmakta olup batısında Sultanbeyli, Sarıgazi, Samandıra, B.Bakkalköy, Yenidoğan, Alemdağ, Paşaköy, Emirli, Kurnaköy yerleşmeleri; doğusunda Esenceli ve Kurtdoğmuş yerleşmeleri; kuzeyinde Gökçebey'le, Bıçkıdere, Kervansaray, Oruçoğlu ve Kömürlük yerleşmeleri bulunmaktadır. Bu yerleşmelerde özellikle Sultanbeyli'de kaçak yapılaşma TEM otoyolunun inşasına başlandığı 1984 yılında başlamıştır. Havza içinde en fazla nüfus yaşayan (217 bin 500

SEKTÖRLER	ÖMERLİ	ELMALI	TERKOS	B.ÇEKMECE	SAZL.	ALİBEYKÖY	TOPLAM
METAL	82	52	2	13	19	138	305
HAYVANCILIK	78	10	8	67	38	32	233
AKARYAKIT	11	13	2	7	3	7	43
AĞAÇ İŞL.	29	9	-	2	7	18	65
KİMYA	32	4	1	2	11	23	73
MERMER	22	4	-	-	1	6	33
TEKSTİL	16	3	-	24	11	26	80
DEPO	23	4	-	13	1	5	46
TAŞ OCAĞI	11	2	2	13	5	52	85
MEZBAHA	4	1	1	4	3	1	14
GIDA	14	2	2	22	7	6	53
İNŞAAT	22	4	-	3	8	10	387
PLASTİK	14	3	-	3	8	10	387
DİĞER	96	32	4	35	23	46	246
TOPLAM	454	143	22	208	145	380	1352

Tablo-3 Su toplama havzalarında endüstri tesislerinin dağılımı

PDF Page Organizer - Foxit Software

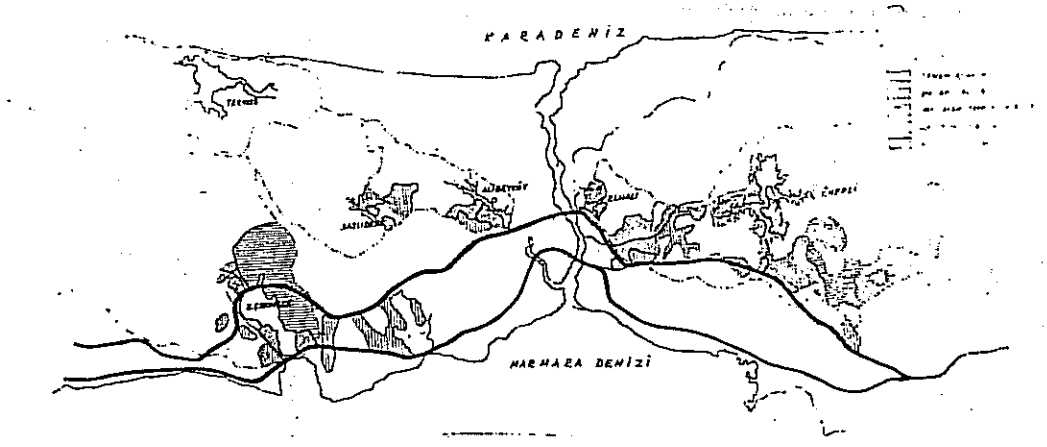

ki.) havzadır. Endüstri tesisleri bakımından da ilk sırada (454 adet) olan havzada evsel ve sanayi atıkları Paşaköy deresine akmaktadır.

1/25000 ölçekli Ömerli İçme Suyu Havzası Çevre Düzeni Koruma Planı 13.08.1984 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Ancak mevcut durum Plan kararlarına uymamaktadır. 1. TEM ve Şile otoyolları, 2. Orman alanlarının Orman İdaresi tarafından "orman vasfını yitirdiği gerekçesiyle daraltması, 3. Tasviye edilmesi gereken köylerin mevcut sınırlarını da aşarak gelişmesi, 4. Alemdağ'da kaçak sanayi 5. Sultanbeyli, Sarıgazi ve Samandıra belediyelerinin hızlı ve plansız yapılaşmaları; plan kararları dışında gelişen mevcut durumdur.

1/5000 ölçekli Sarıgazi Nazım İmar Planı. 384 Ha. alanda 13 bin 500 kişi için planlanmış ve 20.01.1989 tarihinde İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır. Ancak 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı hazırlanmamıştır.

Elmalı İçme Suyu Havzası, Beykoz ve Ümraniye İlçe sınırları içerisinde kalmaktadır. Havza sınırları içerisinde toplam 122 bin 500 kişi yaşamaktadır. Ayrıca 143 endüstri tesisi faaliyette bulunmaktadır. Baraj mutlak ve kısa mesafe koruma alanında Çavuşbaşı Köyünden başlayarak yoğun kaçak yapı bulunmaktadır. Bu alandan Dudullu Köyü'ne kadar olan alan "Muhafaza Ormanı" statüsünde iken Orman Bölge Müdürlüğü tarafından yine "orman vasfını yitirdiği" gerekçesi ile Orman tahdidinden çıkarılmıştır.

1/5000 ölçekli Dudullu Nazım İmar Planı 02.09.1988 tarihinde İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır. Planlama alanı 2 bin 800 Ha., Planlama nüfusu ise 211 bin 075 ki. dir. Planda depolama alanı olarak önerilen alan plan revizyonu ile sanayi alanına dönüştürülmüş, 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ise hazırlanmamıştır.

Ayrıca Alibeyköy, Sazlıdere ve Terkos içme suyu havzalarını kapsayan yeni planları hazırlanmaktadır.

PLANLAMA VE HAVZALARDA YERLEŞİK SANAYİ TESİSLERİ

İstanbul'a içme suyu sağlayan yedi büyük havzada, ilgili hukuki düzenlemelerde yasaklanan endüstriyel yerleşimlerin hemen hemen hepsi mevcuttur. Hatta ve hatta Havza Sanayicileri Derneği bile kurulmuştur. Bu endüstriyel yerleşimlerden en fazla pay alan sırasıyla Alibeyköy, Ömerli, Büyükçekmece ve Elmalı havzalarıdır. Terkos, Sazlıdere ve Darlık havzaları'nda henüz endüstriyel yerleşim görülmemektedir. Havzalardaki endüstriyel yapılaşmayı ve kirlenmeyi incelemeye geçmeden önce İstanbul'un içme suları çevresinde endüstriyel yapılaşmayı başlatan yahut da çeken nedenlerin, İstanbul'un bugüne gelinceye kadar geçirdiği planlama süreci ile ilişkisinin çok kısa bir değerlendirmesini yapmak uygun olur.

Gerçekten İstanbul'un planlanması çalışmaları fetihten önceye uzanır. Ancak bizi burada ilgilendiren özellikle Cumhuriyet'ten sonra yapılanlardır.

1939 Prost planıyla başlatabileceğimiz imar hareketleri 1950-60 döneminde diğer yönlerden olduğu gibi sanayi sahaları yönünden de tıkanmıştır. 1950'li yıllar hızlı sanayileşmenin yaşandığı yıllardır. İstanbul'daki toplam sanayi tesislerinin %64'ü bu devrede kurulmuştur. Prost planı içinde sanayi arsası talebinin yanıtı yoktur. Ancak daha o yıllarda Alibey Havzası'nın tıkanmasına yol açan bir karar, sanayinin Haliç ve civarında toplanması kararı alınmıştır. Bu Alibey Havzası'nın ve tabii Haliç'in 1990'lı yıllara gelindiğinde aşırı sanayileşerek kirlenmesine yol açacaktı. Prost'un planında yeri bulunmayan bu sanayileşmeye izin ve imkan veren "Müşavirler Heyeti"'nin 1/10000 ölçekli Sanayi Bölgeleri Planı olmuştur. Günlük gereksinimlere yönelik bu plan, sorunları çözememiştir. 1960'lı yıllar aşıldığında ise Piccinato'nun planlarıyla karşılaştır. İstanbul'u radyo-konsantrik değil, desantralize şekilde ele alan bu planlar (İstanbul Metropoliten Alan Planı) aynı zamanda bölge planlama çalışmalarına dayanak oluşturacak ve İstanbul'da bir bölge planlama bürosu açılacaktır. Bu plan giderek artan nüfusu Büyükçekmece ve Gebze arasında yayacak, kıyılar yeşil alanlara ve mesire yerlerine ayrılacak, bunun gerisinde konut alanları yerleşecek, konutların gerisinde doğrusal bir yol bulunacak ve daha geride de sanayi sahaları teşkil edilecekti.

1963 yılında Milli Güvenlik Kurulu, İstanbul'un sanayi potansiyelini rasyonel bir işletme zeminine oturtabilmek için İstanbul Sanayi Nazım Planı'nın yapılmasını ve sanayi bölgelerinin tesbitini istemiştir. Bu talep üzerine yapılan çalışmalar sonunda 7.5.1965 tarihinde İstanbul Sanayi Nazım Planı Uygulama ve Mevzuat Raporu hazırlanıp Belediye Meclisi'nin onayıyla yürürlüğe girmiştir. Planda yedisi Avrupa yakasında (792 Hektar) ikisi Asya yakasında (348 Hektar) dokuz sanayi alanı önerilmiştir. Halkalı, Topkapı, Rami, Bomonti, Levent Oto Sanayi, Kurtköy, Küçükköy ve Ümraniye bu plan uyarınca İstanbul'un sanayi sahalarıdır artık. Bu tesbitin yanında sanayi tesisleri gruplara da ayrılmıştır. Gruplara ayırmanın ve sanayi sahaları tespit etmenin hukuki sonucu İstanbul Metropoliten Alanı içinde özellikle birinci grupta yeralan sanayi tesislerinin yapılamayacağıdır. (Bunlar pamuk çırçır fabrikaları, mezbahalar, şeker, hububat öğütme, boya, kumaş imali, şarap, bira, lastik, bitkisel ve hayvansal yağ imali, petrol tasviyehaneleri, çimento fabrikaları vb.dir).

İstanbul'un planlanmasıyla ilgili en ilginç dönem hiç kuşkusuz büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu'nun teşkil edildiği 1966'tan başlayıp, büro'nun hazırladığı planın onaylandığı 1980'li yıllara uzanan dönemdir. Bu büro, İstanbul'u hinterlandı ile birlikte sağlıklı bir büyüme eğilimi içine sokmak şeklinde ifade edebileceğimiz bir yaklaşımla planladı. Bu ise hızlı yollar ve limanlar demekti. Tabii köprüler de.

1990 yılında 5,5 milyon nüfusa ulaşacağı şeklinde bir hesaplamayla işe girişen Nazım Plan Büro'su 1971 yılında 1/25000 ölçekli bir plan hazırlayarak İstanbul'un tarihi yarımada içinde odaklaşmasını engellemek için ikinci merkez niteliği taşıyacak alanların planlamasına gitmiştir. Önerilen merkezlerden bizi ilgilendirenleri Küçükçekmece, Pendik ve Kartal'dır. Planda ayrıca 875 Hektar yeni sanayi alanı da önerilmiştir. Ancak bu plan yeterli görülmeyerek onanmayınca, 1972 yılında Nazım Plan bürosuna Dünya Bankası'ndan uzmanlar getirilmiş ve yeni araştırmalar başlatılmıştır. Bu projede de Küçükçekmece ile Büyükçekmece arasında yeni bir iş merkezi ve büyük konut alanları kurulması öngörülmüştür. Ayrıca Aydınlı'da deri işleri üzerine bir organize sanayi bölgesi kurulması önerilmiştir. Bu plan 1980 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Buraya kadar değindiğimiz planlama çalışmalarında içme suyu havzalarının bulunduğu sahalara sanayi yerleşimi olsun veya olmasın konusunda bir öneride bulunulmamıştır. Bu makro planların içme suyu hav-

Sarıyer ilçesinde 1985-90 arasındaki beş yılda artan nüfusun yeni yapı talebi ortalama 1380 yapıdır. Ancak bu dönemde belediye yetkilileri 1259'u ruhsatlı, 20.000 kaçak yapı bulunduğunu tespit etmişlerdir.

PDF Page Organizer - Foxit Software

zalarını sanayiye açtığını söyleyemeyiz. Havzalarda yerleşimi ve sanayiyi teşvik eden başka kararlar alınmıştır. Mevcut sanayi planlarını bozan ve revize (!) eden pekçok gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1956 yılında İmar İskan Bakanlığı'nın kararıyla ilan edilen Dudullu Organize Sanayi Bölgesi (İMES)'dir. Elmalı Havzası içinde bulunan bu sanayi bölgesi plan kararıyla içme suyu havzalarının kirletilmesinin ilk örneğidir. 843 işyerine sahip bu sanayi bölgesi, özellikle 1980'li yıllardan sonra etrafındaki kaçak sanayilerle beraber Elmalı Havzı'sını büyük ölçüde kirlettiğinden, havzanın ozonla temizleninceye kadar kapatılmasına yol açmıştır. Bunun faturası ağırdır.

İkinci bir revizyon Büyükçekmece Havzası'na Çatalca'dan gelmiştir. Çatalca sanayi bölgesindeki yapılaşma 1984 yılında İller Bankası kararı ile dondurulmuş fakat buna karşılık 1986 yılında mevzii planlarla sanayie (özellikle tekstil sanayiine) açılmıştır. Bu sanayie açılmayı İSKİ kollektör çalışmaları (yapılma amacı içme suyunun korunması dahi olsa) istemeden desteklemiştir. Çatalca'da bir başka gelişme ise İstanbul-Trakya Serbest Bölgesinin ilanı ile olmuştur. Bu sanayi bölgesinin kurulmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı 1990 yılında alınmış; ilgili yönetmelik ise 1991 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak bu düzenemeler ile ilgili olarak Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent şubesi tarafından bir idari dava açılmış olup, bir yürütmeyi durdurma kararı da alınmış bulunmaktadır.

Üçüncü revizyon hem Elmalı'yı hem Ömerliyi hem de Büyükçekmece'yi bıçak gibi kesecek şekilde planlanmış olan TEM (Trans European Motorways) Otoyolu'nun işletmeye açılması kararıdır. İkinci Boğaz Köprüsü ve bağlantılarından oluşan TEM otoyolu, Karayolları Genel Müdürlüğü'nce, bu yolun geçeceği arazileri ucuza kamulaştırmak ve hazine arazilerinden istifade etmek için (İSKİ ve ilgili kuruluşların itirazlarına ve olumsuz görüşlerine rağmen) orman alanları ile içme suyu havzalarının içinden geçirilmiştir. TEM Otoyolu'nun ucuza getirilmesi çalışmaları İstanbul halkına pahalıya malolmuştur. Otoyol bağlantısı doğrudan doğruya kirletici bir rol oynadığı gibi, dolaylı olarak da kaçak sanayii teşvik ederek havzaları tehdit etmektedir. (bkz. HARİTA).

Havzalardaki endüstri tesisleri 1980'li yıllardan sonra artış göstermiştir. 1989 yılında 848 tane olan tesisler (1) 1990 yılında 950'ye yükselmiştir. (2). 1993 verilerine göre ise endüstri tesiseri 1352'ye ulaşmıştır. (bkz. Tablo 3).

Havzalarda dere yatağı çoktur. Sanayiler bu yatakları hem su kaynağı hem de alıcı ortam olarak kullandıklarından derelerin civarları cazip yerler olmuş ve kaçak sanayiler dere etrafında kümelenmişlerdir. Buradaki endüstri tesislerinden derelere doğrudan deşarjlar yapılmaktadır.

Havzalara dökülen derelerde 1980-1993 yılları arasında yapılan ölçümlerde bulunan maksimum değerler (bkz. Tablo 4) görüldüğü gibi, İSKİ ve DSİ tarafından yapılan analizlerde, içme suyu elde edilen tüm baraj göllerine akan tüm derelerde biyolojik, bakteriyolojik ve kimyasal kirlilik tespit edilmiştir. Ancak yukarıdaki tabloda gösterilen değerler, analizer sistematik olarak yapılsa ve incelenebilse daha da yüksek çıkacaktır. Gerek bölgedeki planların ve nüfusun incelenmesi sırasında, gerekse arazide yapılan incelemeler sonucunda edinilen bilgilere göre, mevcut kirlenme bu resmi kuruluşların analizlerinde yansıttıkları değerlerden çok fazladır.

Burada bir noktaya daha değinmek yerinde olacaktır. İstanbul'un içme suyu havzalarına akan dereler "kuru dereler"dir, yani kış aylarında yağan yağmurlarla baraja yüksek debide su getiren derelerdir. Yaz aylarında ise mevcut durum dikkate alındığında bu derelerden sadece evsel atıklarla sanayi atıkları birleşerek baraja dökülmektedir. Seyrelme oranı da düşük olduğundan yazın dereler çok daha kirli

Parametreler	BOI5 mg/lt		KOI mg/lt.	Top Khejdal Azotu	Top Fosfor O-P04		Amonyak NH3-N		Nitrat N03-N		Toplam Kolifom	Fekol Kolifom
Değerler	(1) 4-8 (2) <3<5		(1) 25-50 (2) 50-70	(1) 0.5-1.5 (2) 1.0-2.0	(1) 0.002-0.16 (2) 0.00-0.70		(1) 0.20-1 (2) 0.05-1		(1) 5-10 (2) 0.1-0.7		(1) 400-20bin (2) 50-5 bin	(1) 10-200 (2) 20-5 bin
	DSİ	İSKİ	İSKİ*	İSKİ*	DSİ	İSKİ	DSİ	İSKİ	DSİ	İSKİ	DSİ**	DSİ**
ELMALI HVZ.												
Budak Dere	10	3	15	1	8	0.6	20.4	2	15	-	11000000	730000
Kemer Dere	-	62	700	44	-	2	-	18	-	0.25	-	-
Değirmen Dere	-	38	141	37	-	0.3	-	10	-	0.3	-	-
Çiftlik Dere	-	5	26	2	-	0.25	-	0.15	-	-	-	-
Karanlık Dere	7.6	3	61	3.7	1.7	1	2.2	-	12	-	47000	8000
Çengel Dere	-	4	75	4	-	0.2	-	0.15	-	-	-	-
ÖMERLİ HVZ.												
Ozan Dere	4.6	11	65	4	0.12	0.1	2	-	-	-	1900	800
Göçbeyli Dere	4.5	2	45	4	0.4	0.2	2.4	0.3	-	-	6000	2800
Paşaköy Dere	7.8	20	248	42	0.51	2.5	1.12	25	9.7	1	33000	21000
Şalgam Dere	7.0	40	40	8	1.7	5.5	3.55	5	10.	0.42	860000	180000
Köy Dere	9.8	13	67	6	8	1.8	15.6	0.4	8.2	-	920000	240000
B.ÇEKM HVZ.												
Sarısu Dere	8	-	23	3	5.2	0.4	5.8	2	9.4	-	47000	8600
Karasu Dere	7.2	11	68	14	4	1	7.6	0.3	9.7	0.6	1160000	480000
Akalan Dere	5.4	5	75	4.1	2.7	0.5	1.2	0.2	9.5	0.6	70000	92000
Çakıl Dere	8.2	11	48	6.7	4	0.4	4.3	0.2	21.8	0.45	860000	350000
ALİBEY.HVZ.												
Halova Dere	9.8	-	-	-	1.1	-	2.8	-	14.4	-	50000	14000
Ayvalı Dere	-	1	26	13.4	-	0.9	-	-	-	0.05	-	-
Sidan Dere	-	12	32	7	-	0.1	-	-	-	-	-	-
Gülgen Dere	-	2	10	2.3	-	0.1	-	-	-	0.06	-	-
TERKOS HVZ.												
Sivas Dere	8	-	-	-	0.4	-	1.7	-	19.4	-	16000	14000
Istranca Dere	8.7	-	-	-	0.9	-	2.4	-	15.8	-	4700	1900
Köy Dere	5.4	-	-	-	0.4	-	1.6	-	1.7	-	30000	13000

Tablo-4 İçme suyu havzalarına dökülen önemli derelerde max. kirlilik yükü (1980-1992)
* DSİ verileri mevcut değil ** İSKİ verileri mevcut değil (1) Türkiye standartları (2) AT standartları

PDF Page Organizer - Foxit Software

HAVZALAR	BARAJ MUTLAK/KISA	ZARARLI ATIKSU	DERE MUTLAK	BARAJ ORT. KONV.	BARAJ ORTA TAŞ OCAKLARI	TOPLAM
ÖMERLİ	13	30	27	1	-	71
ELMALI	2	8	2	1	-	13
B. ÇEKMECE	35	3	6	1	3	48
ALİBEYKÖY	12	15	21	-	13	61
SAZLI DERE	27	13	4	3	-	47
TERKOS	9	-	4	-	-	13
TOPLAM	98	69	64	6	16	253

Tablo-5 Havza Dışına Çıkacak Tesisler

HAVZALAR	BİYOLOJİK ARITMA	FİZİKSEL ARITMA	DİĞER	İNCELEMEDE VE KAPALI OLAN.	TOPLAM
ÖMERLİ	15	10	129	36	190
ELMALI	6	1	72	5	84
B. ÇEKMECE	14	4	54	32	104
ALİBEYKÖY	9	10	172	49	240
SAZLI DERE	12	1	38	9	60
TERKOS	-	-	2	-	2
TOPLAM	56	26	467	131	680

Tablo - 6 Havza İçinde Önlem Alarak Kalabilecek Tesisler

akmaktadır.

Bu nedenlerle havzadaki sanayi kuruluşlarının havza dışına çıkartılması gerekmektedir. İSKİ tarafından 1990 yılında yapılan bir araştırmaya göre havza dışına çıkartılması gereken tesisler ile tedbir olarak havzada kalabilecek tesislerin havzalara dağılımı Tablo-5 ve Tablo-6'daki gibidir.

Kanaatimizce bu tesislerin yalnızca bir bölümünün değil tümünün havza dışına çıkartılması hem içme sularının ekolojik dengesinin korunması hem de kamu sağlığı bakımından çok daha yerinde olacaktır.

SONUÇ

Bir yandan insanlara anayasal hak olarak temiz ve sağlıklı bir çevre vaat edilirken, diğer yandan bu çevreyi olumsuz etkileyen yapıları ve uygulamaları onaylayan "imar affı" tehlikeli bir ikilem yaratmaktadır. Bu ikilemi ortadan kaldırabilmek için devlete düşen görev; havza korumasına yönelik yasal düzenlemeler arasındaki koordinasyonsuzluğun kaldırılması, "İSKİ görüşü"nün ilgili belediyelerce "imar izni" gibi değerlendirilmemesi, kaçak ve imarlı yapıların ve tarımsal faaliyetin en kısa zamanda havza dışına çıkarılması, su kalitesinin standart değerlere ulaşması için gereken gözlem-ölçüm ağının ve arıtma tesislerinin kurulması, havza çevresinde yağış rejimini düzenleyecek-toprak kaybını azaltacak ağaçlandırma çalışmasının yapılması ve havzalardaki hazine arazilerinin satışının durdurulması olarak ifade edilebilir. Bu çalışmaların gerçekleşebilmesi için ise mali kaynak yatırımında öncelik tanınması gerekmektedir.

Bu konuda vatandaşa düşen görev; havzalardaki kirliliği gözardı etmeden havza örgütlerini koruma yönünde harekete geçirmeleri, bir başka deyişle "vatandaşlık" bilinci ile sorunun çözümü konusunda ilgilileri uyararak çalışmalara yardımcı olmaları gerekmektedir.

* İ.Ü. SBF. Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı Mevzuat ve Sanayinin Gelişimi konuları yazara aittir.

** Planlı ve Kaçak Yapılaşma konuları yazara aittir.

KAYNAKÇA : (1), (2) ve (3)

İl Çevre Komisyonu İçme Suyu Havzalarındaki Çevre Sorunlarının Tesbiti Ve Çözüm Önerileri Raporu, İstanbul, 1993 (İl Genel Meclisi'ne Sunulan Raporlar)